

Др Владимир ЈОВИЋЕВИЋ

ВЛАДИКА ДАНИЛО – ВИЗИОНАР СЛОБОДЕ И ДРЖАВНОСТИ

УВОД

Црна Гора крајем 17. вијека повија се под налетима унутрашњих и спољних сила разарања: крвна освета, пљачка, међуплеменски сукоби, бесуђе, глад, болести, честа ратовања и пријетећа опасност од Турске итд.

У вријеме Кандијског рата (1645-1669) гради се и развија млетачко-црногорско војно и политичко савезништво. Црногорци, Херцеговци и Брђани у сарадњи са Венецијом прихватили су програм ослобађања од Турака. Поразивши Турке под Бечом (Морејски рат 1683-1699) Млетачка и Аустрија су прошириле територије. Турска власт је све више губила на фактичкој снази. Односи Црне Горе и Турске улазе у фазу потпуне непомирљивости и заоштрениости.

У таквим историјским околностима изабран је 1697. године вољом народа Данило Петровић (1697-1735) за врховног поглавара Црне Горе а 1700 г. рукоположен је на црквеном Сабору у Сечују за митрополита Црногорско-скендеријске и приморске митрополије. Прије њега се од 1499. године помињу епископи (владике и митрополити) из разних племена: Вавила, Роман, Василије, Макарије, Пахомије, Герасим, Дионисије, Ромил II, Ванијамин, Рувим I, Мардарије I, Висарион, Мардарије II, Рувим II и Сава Очинић.

У рвању са историјом владика Данило и Црногорци одредили су се за ратовање против Турске до потпуног ослобађања и утемељености реалитета – своји на своме!

У Кандијском и Морејском рату Црна Гора је била на страни хришћанске Европе противу Турака. Глобални догађаји дотицали су се Црне Горе, која је размицала турско окружење.

Вријеме Владике Данила не може се тумачити са становишта и прилика почетка 21. вијека, што је добрим дијелом пракса писања историје крајем 20. и почетком 21. вијека, односно произвођења непостојеће прошлости. Наша историографија послје 1945. под снажним је упливом комунистичке идеологије, отуда су нарочито била ограничена и необјективна истраживања улоге и значаја Црногорско-приморске митрополије, која је чинилац и покретачка снага борбе противу Турака и стварања државе. Потпуна атеизација друштва пренијела се и на однос према цркви у прошлости и савремености. Забилажена су теолошка, богословска, есхатолошка и друга питања, која су могла пружити објективна сазнања о Црногорско-приморској митрополији. Хришћанска црква је у прошлости обликовала токове историје.

Догађаји у другој половини XVII вијека ставили су Црну Гору пред избор – поништити пређени ход историје или ући у више облике друштвеног организовања. Ново доба, вододјелница историје, тражило је личности снажног замаха, велике енергије и смјелих визија. Бранити православну вјеру, значило је бранити слободу. Изазов будућности и пријетећа ратна опасност, звана Турска, биле су у непомирљивом супротстављању и сукобљавању. Треба дати одговор на крупна питања која су почетком 18. вијека мучила митрополита Данила Петровића.

Рад садржи четири цјелине: увод, визионар, бранитељ вјере и догађаји. Ова питања су у међусобној вези и јединству, чине догађајну (стварну), логичку, предметну и хронолошку цјелину. Методолошки истраживачки поступак и систематика рада определијелили су нас на овакав редосљед у излагању.

1. ВИЗИОНАР

Миром у Карловцима 1699. године турска империја је почела територијално да се урушава.

На дневном реду је дошло источно питање – ослобађање земаља на Балкану испод турске власти. Црна Гора је дубоко присутна у глобалном процесу судара хришћанске Европе и Турског царства.

Владика Данило увиђа, поучен искуством из протеклих ратова Венеције и Турске, да је недовољан политички ослонац на Венецију (Млетачка република), зато ће 1711. године успоставити односе са Русијом Петра Великог, а потом и прве политичке комуникације са

Аустријом. Овакав ред политичких потеза имаће несумњиво значајно исходиште и за насљеднике родоначелнике династије Петровића.

Владика (митрополит) Данило је сматрао да му као митрополиту Црногорско-скендеријске и приморске митрополије припада владарско првенство у српској земљи и народу. То свједочи његов својеручни запис и потпис на Јеванђељу, које је приложио Пећкој патријаршији, 12. фебруара 1732: „Данил, владика цетињски Његош војеводич српској земљи купи ово свето евангелије.”¹ У овом ставу садржан је програм и пројекат ослобођења и уједињења поцијепаних српских земаља. Митрополит га није могао детаљније изложити имајући у виду даровни смисао Јеванђеља и простор. У каснијим изјавама и догађајима митрополит Данило остаје на овом политичком смјеру, односно визији.

Зоран Лакић сматра да „црногорско српство се јавља у оквиру свеколиког српства... Запазићемо да су нека питања отворена од Косовског боја и даље актуелна: српска слога, честе диобе, повремене сеобе. Сва та питања налазимо и кад говоримо о црногорском српству.”² Цитирани исказ свједочи да владари Петровићи и Црногорци припадају српском народу, који се бори за ослобођење.³

Лакић закључује: „не оставља сумњу, како су се национално осјећали династи Петровићи.”⁴

У визији обједињења дијела српског народа (Црна Гора, Брда, Доња Зета, источна Херцеговина и Приморје) у једну цјелину, владика Данило је свјестан да до тог циља се долази ослободилачком борбом, жестоком и фронталном (бојеви и битке), а не чаркама и пљачкашким нападима на турске караване и торове. Борба Црногораца на страни Венеције (Кандијски и Морејски рат) показала је да су Црногорци били поуздан и одговоран савезник. Данило Петровић види даље од ратоборних Црногораца, који „одавно упућени на четовање, нису били никад прави поданички елемент. Они су имали свој освештани начин живота, своје обичајно право, још увијек добро очувану и осјетљиву племенску организацију, у којој су нала-

¹ Зборник докумената из историје Црне Горе (1685-1782), приредио Јевто Миловић, Цетиње, 1956. године, стр. 104.

² Зоран Лакић, Српство и југословенство династије Петровић у Црној Гори, Зборник – Династија Петровић Његош, I, Подгорица, 2002. година, стр. 259.

³ Исто, стр. 261.

⁴ Исто, стр. 260.

зили и суд и управу, и стога нису много осјећали врховну турску власт. „Данак су плаћали, али не увек уредно, а понекад са закашњењем од по више година.”⁵ Овај став и оцјена познатог историчара Владимира Ђоровића вјеродостојно приказује положај Црне Горе и њену друштвену структуру крајем XVII и на почетку XVIII вијека. Такво друштвено стање, са елементима фактичке суверености и непотпуног подаништва, могло се промијенити на укупну корист Црне Горе великим трудом владике Данила на уношење идеје као визије о слободној Црној Гори у савез црногорских племена. Турци се, такође, нијесу мирили са затеченим стањем, јер су Црну Гору држали за покрајину Турске.

Православна вјера се теолошки и историјски поима као слобода. Одбрана вјере за родоначелнике династије Петровић и Црногорце је очување слободе, територије, језика, српског рода и историје. Владика у плановима отвара Црногорцима видике суштине битисања: имати своју слободну територију на којој ће живјети ником непотчињени Црногорци одговорни само сувереној власти изабраној од народа. Владика пројектује основ државности.

Загледан у будућност, Данило Петровић је спреман да своју велику вољу и енергију уложи на остварење владарске мисије, визије и широких видика; спреман је да утиче на догађаје, утемељен у вјери, одлучан је да води борбу непрестану „за крст часни и слободу златну”.

Миомир Дашић јасно дефинише и уобличава личност владике Данила. „Сви догађаји и промјене који су се дешавали првих деценија XVIII вијека у Црној Гори одвијали су се под Даниловим снажним упливом. Испољио се као личност велике енергије, политичке и националне јасне изграђености, храбрости, државничке мудрости, спољно-политичке обавијештености и смјелих одлука у сређивању међуплеменских проблема.”⁶ Глигор Станојевић сагледава владику Данила у дужем ритму трајања као политичара – реалисту „који је и у црквеним односима, било према Пећкој патријаршији, било према римској Курији, знао да заузме умјерен став, лишен сваког вјерског фанатизма, али исто тако одлучан против притиска Римске курије, као и пећког патријарха.”⁷

⁵ Владимир Ђоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933, стр. 364.

⁶ Миомир Дашић, *Улога династије Петровић*, Зборник – Династија Петровић Његош, I, Подгорица 2002, стр. 54.

⁷ Глигор Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, Цетиње 1955, стр. 208.

Симеон Милутиновић Сарајлија, Његошев учитељ, у књизи „Историја Црне Горе” описује владикау као личност челичне воље, али не заобилази ни његов физички изглед. Истиче да „је био највиши и најприкладнији човјек, уз то дрзак и неустрашив”. Сматра се да је Његош занијет својим великим претком, позајмио му у „Горском вијенцу” неке своје универзалне поруке и дубоке мисли, као и своју физичку личност са литографије. Имао је и коме!

2. БРАНИТЕЉ ВЈЕРЕ

Послије пада Зете под Турке 1499. године Црногорска митрополија је преносник власти са Црнојевића на владике из разних племена, а од 1697. године духовну и свјетовну власт преузимају митрополити из државотворне лозе Петровића. Са књазом Данилом 1851. године почиње владавина књажевине (монархија).

Глигор Станојевић тврди да је Црногорска митрополија носилац идеје државности. „Она је сама као организација, остатак српске средњовјековне државе. Цетињске владике су одлучно истицале своје право на првенство у Црној Гори.”⁸ Сличан став заузимају: Ђоко Пејовић, Петар Станојевић и други. Скоро подударан мисаони исказ налазимо и у „Историји Црне Горе”.⁹

Међу црквеним великодостојницима из династије Петровић постојала је снажна историска свијест о преносу и пријему власти и укупног наслеђа од зетских владара Црнојевића. Свети Петар у књизи „Кратка историја Црне Горе” потврђује и оснажује становиште о преносу власти. Георгије (Ђураћ) оставља једну врсту политичког тестамена. „Из тог вам узрока остављам мјесто себе Митрополита Германа, а по њем будуће митрополите, докле, да, Бог промисли за српски род на други бољи начин... Герман је општи духовни отац и архипастир: тко може, дакле, боље и усрдније за добро ваше радите од вашег духовног оца. Договарајте се с њим и слушајте његове совјете и науке, а ја му ето остављам и грб, којег су блаженопочивши цари наши, а по њима прародитељи и родитељи моји и ја употребљавали.”¹⁰ У питању је континуитет вршења власти, коју

⁸ Глигор Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе*, Београд, 1962. година, стр. 274.

⁹ *Историја Црне Горе*, књ. III, том I, Титоград, 1975. година, стр. 471.

¹⁰ Петар I Петровић, *Фреска на камену*, Титоград 1965, стр. 463-464. У овој књизи објављена је „Кратка историја Црне Горе” црногорског државотворца.

ће наставити митрополити. Символ продужења свјетовне власти, коју ће обављати црквени великодостојници, јесте државни грб, репрезент државе Немањића („цари наши”) и Црнојевића. Митрополити осигуравају тај пренос власти, све док „Бог промисли за србски род на други бољи начин”. Вриједност овог извора је у потврђивању етноса Црногораца као српског.

Црногорско-приморска митрополија постаје, стицајем историјских прилика, организатор и носилац теократског уређења у коме свештеници и црквени великодостојници имају одлучујући утицај у политичком животу Црне Горе. „По црквеној јурисдикцији, Црква у Црној Гори припадала је Пећкој патријаршији.”¹¹

Арсеније III Црнојевић, Србин из Црне Горе, одбјегли српски патријарх из Метохије (1690. г.) хиротонисао је 1700. године Данила Петровића за митрополита. Том приликом издао је митрополиту Данилу синђелију (повељу) о јурисдикцији Црногорско-скендеријске и приморске митрополије која је, поред Црне Горе, обухватала: Грбаљ, Паштровиће, Луштицу, Бар, Улцињ, Скадар, Подгорицу, Жабљак, Зету, Бјелопавлиће, Пипере, Куче, Братоножиће и Васојевиће. Ова територија је, углавном, одговарала Зетској митрополији из 1219. године. „Ова синђелија означила је крајеве и мјеста на које ће династи Петровићи темељити своја историјска и етничка српска права изван граница Црне Горе господина Ивана Црнојевића („Иванбеговина”), што им је давало легитимитет на проширење црногорске државе у XIX вијеку и почетком XX вијека.”¹² – закључује Миомир Дашић.

Владика Данило је дошао на чело Црногорско-скендеријске и приморске митрополије када је Српска православна црква имала два патријарха. Долазак патријарха Калиника, Грка родом (Турци су га поставили), на патријаршијски престо у Пећи – представља незаконит избор, зато га није признао владика Данило и разумљиво је што је отишао у Угарску да буде хиротонисан. Сабор Пећке патријаршије је 1708. године, послје смрти патријарха Калиника, итабрао Србина за патријарха, којег је владика Данило признао за свог врховног православног поглавара.

Положај православних у Боки представља вјерско и политичко питање. Владика је послје 1700. године честим каноничним визитацијама у Боки и Приморју штитио интересе своје цркве. Ова ак-

¹¹ *Историја Црне Горе*, књ. III, том I, Титоград, 1975. година, стр. 43.

¹² Миомир Дашић, *Улога династије Петровић*, Зборник – Династија Петровић Његош, I, Подгорица, 2002. година, стр. 54.

тивност владике Данила изазивала је велико негодовање и противљење католичког бискупа Драго у Котору и католичког свештенства. На више начина ометан је владика у вршењу својих духовних дужности међу православним. Надбискуп Змајевић тражио је 1704. године од Конгрегације у Риму да интервенише код Сената (Млетачка – Венеција) да се владици забране каноничке визитације у Боки. Млетачка република је потврдила захтјеве католичких великодостојника и мисионара и од 1707. године владика Данило није више могао доћи у Боку да обилази православне и да их утврђује у вјери и јача њихово јединство и свијест о свом идентитету. Овакво стање, за које није био крив владика Данило, неповољно за положај православних Срба у Боки, трајаће до 1718. године, када му је потврђена црквена јурисдикција на простору Боке.

У дјеловању владике Данила и каснијих црногорско-приморских митрополита прожима се и складно функционише духовни и свјетовни закон, односно власт. „За личност митрополита или владике народ везује прву политичку позицију у Црној Гори. Оне радје које забрањује духовни закон (кажњавање криваца) не изводе владике и митрополити, већ судови. Дозвољена је борба за ослобођење од непријатеља вјере и народа.”¹³ Духовни, народни и државни послови потпуно апсорбују вољу и енергију владике Данила. Извори пружају довољно чињеница и доказа о духовно-свјетовној дјелатности родоначелника Петровића.

Владика Данило 30. фебруара 1700. обавјештава Зана Грбичића у Котору о сукобу Паштровића и Цетињана. „Наше, јест оружје по апостолу глагол божи, али кад људи не слушају, што да им створим!... Ви знате наше људе тврдоглаве какви су. Како и сами знате да нијесу ови људи мати добру но мати сваком злу и неправди.”¹⁴ Извор указује на мукотрпан владичин положај и наглашену сукобљеност у племенском друштву и између племена. Снага првосвештенства је „глагол божи”, као средство хришћанског мисионарења миротворства. У питању је мирење Паштровића и Цетињана.

У званичном обраћању 1725. године Винченцу Лоредану владика Данило пише: „Веће славе бит не може него тко умири ову кра-

¹³ Владимир Јовићевић, *Митрополити из династије Петровић – духовни и свјетовни владари Црне Горе*, Научни скуп „Династија Петровић Његош”, ЦАНУ и Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2002. године, стр. 511-512.

¹⁴ Зборник докумената из историје Црне Горе (1685-1782. година), Цетиње, 1956. године, стр. 11.

јину која се скоро свадила... Ја ваља и сваки прави пастир да последујем спаситељу Христу и да се молим но опрости нашим злотворима гријехи.”¹⁵ Одлучни бранитељ вјере и народа (1707, 1712. и 1714. године) мачем, јер опаки освајач не признаје ријеч божију, моли се, како духовни закон налаже, за непријатеље свога народа. Више од тога се не може!

Владика Данило упућује 18. 10. 1726. године званични акт изванредном поглавару Габриелу Болду. „Ма је мутња велика от онијех који не познају ни слушају заповиједи праве које воде свијех у царство небеско.”¹⁶ Непоштовање Христових заповијести води у смутњу јер „љубе сујету, славу.”¹⁷ Духовни закон је одлучујући, неприкосновен је у духовно-свјетовној (црквено-државничкој) активности владике Данила.

У обраћању владике Данила војводи Марку Андрину из Бечића (30. 10. 1728. године) о свађи и отимачини између Цетињана и Паштровића: „Него се разговарам и гледам у прве старе историје да су и гора зла била и горе мутње... Црква и владика није никога свадила ни плијенила, нако излијечила.”¹⁸ У овој исправи су битне неколике чињенице. Било је и тежих времена и већих несрећа у народу него што су времена владике Данила. Црква и владика су миротворци у том злосрећном и неспокојном добу. Закључак да је Црква „нако излијечила” потврђује мисију њену да се бори за душу и спас појединаца и народа. Без Митрополије све би се искрвило и уништило.

Владика Данило у писму Паштровићима (4. 11. 1728. године) разлучује суд свјетовни од суда црковног (духовног), јер се у пресуђивању баве различитим пословима. У питању је умир око пљачке између Цетињана и Паштровића. „Можете то на кметове утврдити, а ја ту мало могу и помоћ, зашто је то суд свјетован, ма ћу и ја припомоћ колико узмогу проклињат и задржават и от цркве одлучиват. То је наш суд, а ваш је кметовски.”¹⁹ Црна Гора нема оружану силу, али зато Црква има морални углед и ауторитет који одржава равнотежу мира и сигурности.

У званичној комуникацији са провидуром Бембом у Котору (24. 3. 1730. године) истиче да се бори за „веће спасеније от душах овога

¹⁵ Исто, стр. 55.

¹⁶ Исто, стр. 58.

¹⁷ Исто, стр. 58.

¹⁸ Исто, стр. 81.

¹⁹ Исто, стр. 82.

пука, а зле и непокорне от цркве отлучати и од светога причешћенија... Сваки је пастир за своју паству дужан душу положити и умријети.”²⁰ Владика живи и понаша се по слову Јеванђеља. Захтијева да Котор не изгони „без наше књиге и отлуке ни Гаврила, ни кога другога калуђера, ни попа докле ми не учинимо наш духовни суд за његову кривицу или правицу... Преосвештени г-н бискуп которски нама је по духу светому брат... Добро зна в. п. г. да је најпрва и најбоља заповијед Христова љубав.”²¹ Први владика из династије Петровић живи и дјела у дубокој вјери православној, која је слобода и љубав, енергија која исцјелује и сабира народ у виши облик друштвеног организовања, припрема појавне облике државности. Са владиком Данилом утире се пут слободној и државотворној Црној Гори. Догађаји у првим дјелима деценијама измијениће историјски ход Црне Горе. Историјски учинак резултираће на крају 18. вијека једном новом Црном Гором.

Црногорци припадају хришћанском цивилизацијском кругу, источно-православном, у чијем је духовном темељу византијско богословље. Доба владике Данила је у знаку сукоба хришћанске и исламске цивилизације. Те покретачке силе супротстављања и сукоба свјетске историје дотичу се подловћенске Црне Горе. Митрополија црногорско-скендеријска и приморска на челу са владиком Данилом у историсјком кретању настоји да поврати одузете територије и обнови државу. Овом узвишеном циљу подређена је борба Црногораца током цијелог 18. вијека – борба крвава и без узмака.

Пред владиком Данилом једно судбинско питање карактерише његову владавину: православље или ланци – слобода или ропство. За избор православља код слободe владика је уложио високу свијест, снажну вољу и огромну енергију. Свијест да је противник веома лукав и јак чинила је владиком Данила реалним великодостојником, који стално промишља и тражи најбоље рјешење.

3. ДОГАЂАЈИ

Један догађај на самом почетку XVIII вијека покренуо је низ догађаја, који значајем, силином и исходиштем обиљежавају владавину Данила Петровића и читав XVIII вијек.

²⁰ Исто, стр. 103.

²¹ Исто, стр. 103.

У селу Српска у цркви Св. Ђорђа заточен је био црногорски владика Данило. Година није тачно утврђена, а у распону је од 1702. до 1706. године. Два извора јасно упућују на тамничење владике Данила у цркви у Српској.

У запису владике Данила о истрази потурица, о којему ћемо догађају више казати на другом мјесту, стоји: „Пишем ја владика Данило да се зна како Турке изагнасмо између нас 1707. годишта. Прво када ме откупише из Подгорице...”²² Произилази да је владика био утамничен и да је за њега Турцима дат новчани износ откупа. У писму владике Данила провидуру Антонију Бенду (12. 11. 1727. године) наглашава се физичка димензија тамнице. „Молећи се г-ну Богу за ови стрпиви и безумни народ, трпећи узи, окови жељеза, тамнице, кошницу како и апостол Павал за цркви и вјеру.”²³ Слиједи да је приликом утамничења владика био у жељезним оковима спутан, везан конопом итд. У писму Вићентија Змајевића, барског надбискупа (1717. године) стоји да је владици Данилу пријетила грозна смрт послвије изласка из цркве у Српској у којој је био утамничен” ... пошто је носио на раменима колац додијељен му као страшан инструменат његове смрти”²⁴ Према народном предању, које пружа незаобилазан извор о откупу, овај је износио 3000 дуката.²⁵

Владимир Ђоровић указује на смјер реакције владике Данила послвије пуштања на слободу. „Отад, он је, вели се, желео да се освети и да ‘очисти’ земљу од Турака.”²⁶

Истрага потурица

Том догађају, познатом у предању и историји као *истрага потурица* – претходи јак вјерски и политички сукоб Турака са православним становништвом Старе Црне Горе. Затварање владике Данила је само повод да се крене истрагом, протјеривањем, покрштавањем поисламљених Црногораца, потурица у Црној Гори. Прелазак у ислам у Црној Гори почиње са падом Зете 1499. године под

²² Исто, стр. 17.

²³ Исто, стр. 68.

²⁴ *Историја Црне Горе*, књ. 3, том 1, Титоград, 1975. године, стр. 247.

²⁵ Немања Поповић, *Ропство владике Данила*, Подгорица, 2003. године, стр. 40.

²⁶ Владимир Ђоровић, *Историја Срба*, VI издање, Ниш, 2001. године, стр. 472.

турску власт. Први или међу првима је Станиша, син Ивана Црнојевића. Највише муслимана је било у Ђеклићима и на Цетињу. Однос вјерске толеранције између православних и муслимана је добар током цијелог XVII вијека. Везују их јаке родбинске (породичне и братственичке) и племенске везе, које успостављају равнотежу односа међу њима. У Ђеклићима се 1647. г. спомиње Мустафа, млетачки писмоноша, мало касније Сулејман са Цетиња, Бећир и Хасан из Ђеклића.²⁷ Потурице нијесу имале повлашћен друштвени положај у односу на православне. То потврђује један уговор из которског архива. Пред которским судом 14. јула 1663. г. Турци (потурице) из Комана и Микулића и црногорски кнез Радун из Комана склапају уговор, који их обавезује пред которским судом да ће на читавој територији Црне Горе и которске јурисдикције владати мир. Важна је чињеница да у склапању споразума „учествују и црногорски муслимани.”²⁸ Црногорци и муслимани равноправно учествују у пословима од ширег значаја за Црну Гору. Доласком владике Данила на чело Црне Горе, почетком XVIII вијека појачава се ослободилачка борба противу Турака. Владика Данило, бранитељ вјере и визионар слободне Црне Горе, покретач је те борбе. Барски надбискуп Вићентије Змајевић, Пераштанин, оставио је незаобилазно свједочанство о владици. „Он је неумољиви непријатељ Турака, којима се сагласношћу земље заклео на вјечно непријатељство, пошто је носио на раменима колац додијељен му као страشان инструмент његове смрти.”²⁹

Пажљива анализа овог драгоцјеног извора указује на значај двије чињенице као факта стварности. Прва, да је владика добио сагласност Црногораца, последице откупа и изласка из тамнице, за борбу на живот и смрт противу Турака (потурице). Друга, на то га је опомињао колац који је носио, а то је био „страشان инструменат његове смрти” коју је једва избјегао.

„Данило је морао бити храбар и далековид човјек кад је објавио вјечно и непошtedно непријатељство Турцима ван Црне Горе и потурицама у њој.”³⁰

Овај суд није произвољан, већ резултира из познавања прилика у Црној Гори на почетку 18. вијека и снажног визионарског и осло-

²⁷ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, Титоград, 1975. ф. стр. 247. (Фусн. 58)

²⁸ *Историјски записи*, књ. IX, 1953. стр. 233-235.

²⁹ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, стр. 247.

³⁰ Исто, стр. 248.

бодилачког замаха владике Данила. Првосвештеник је носилац борбе непрестане.

Једини домаћи извор о истрази потурица је запис владике Данила, сачуван у каснијем препису. Преносимо га у цјелини. „Пишем ја владика Данило да се зна како Турке изагнасмо између нас 1707. годишта. Прво када ме одкупише из Подгорице, скуписмо се неколико главарах црногорскијех у магазин на Стањевиће и ту ми дадоше вјеру да ће Турке између себе изагнати и да ће им ударити на Бијеле покладе а договор чињасмо на Никољ дан пред Божић, али Црногорци преварише, на Турке не ударише. Када ја то виђех, јопета се скуписмо на Ловћен у житницу манастирско око Ђурђева дне, и ту се договоримо да им удримо у Госпођине посте но Госпођин (и) пости дођоше и прођоше, а Турци остадоше здраво. И јошт се почеше мнозина турчити, јере их мићаше паша из Подгорице. Када ја виђех да Црногорци не смију Турцима уложит, ја то оставим стојати до неђеље Светијех отацах, а у исту неђељу чујем ће говори народ да оће Турци скандарински послати неколико људих да ме уфате зато што сам бунио Црногорце да своје Турке побију. Како ја то чујем, пошљем за Вука Бориловића и четири брата Мартиновића и све њима кажем како је и што је и речем им ако неће Турке побити који су међу њима да ћу се ја маћ из Црне Горе. Они одговоре да не смију уложити. Онда ја узмем сабљу и дам је Бориловићу, а онијема четворици: једноме ћурак, другоме двије пушке пецке сребрне, трећему шеишану везену сребром, а четвртоме десет дукатах, али они по свему томе мене рекоше да неће нипошто што им ја нећу дати моје људи да почну, е се бојаху и они да један другога не издају. Онда ја дозовем Вучка Његуша, Станишу Велестовца и Марка Дупиљанина и речем њима да они пођу с њима и да они први почну бити Турке. И тако пођоше на Божић пређе зоре и побише Турке цетињске и ћеклицке који не кћеше доћ да се покрсти код мене. И ту се мој момак Станиша Велестовац рани. Али, фала Богородици, не би му ништа него га она сачува. А бјеше га убила пушка посред прсих и нож посјека по обије руке.

И буди слава ва вјек Бог који нас чува од пасје вјере. Амин.³¹

Запис владике Данила пронашао је Никола Мусулин, учитељ на Цетињу, на крају неке црквене књиге, која је била у власништву архимандрита Илариона. И. Руварац овај документ не узима

³¹ *Зборник докумената из историје Црне Горе*, стр. 17-18.

озбиљно, док га Милорад Медаковић узима као аутентичан и вриједан. Јован Томић сматра да овај извор обилује обавјештењима које је могао само знати владика Данило. Свети Петар пише у књизи „Кратка историја Црне Горе” о опасности од исламизирања Црногораца. „Ал видите што учињеше ови проклети потурчерњаци? Ово су љуте и отровне змије, које ја никојако у њедра наша трпљети не могу”.

По овоме Митрополита Данила говорењу обећаше Црногорци да ће испунити његове наредбе, које и самијем дјелом ни мало не растезајући засвједочише, *побивши и прогнавши* све своје потурчерњаке, који се крстити не кћеше...³² За Петра I Петровића истрага потурица је извјестан догађај, односно чињеница. Његово дјело је незаобилазан историјски извор.

Запис Владике Данила није оригиналан, али је вјеродостојан изворнику и догађају истраге. Разлога за сумњу нема, јер много „података и детаља у запису могао је унијети само човјек коме је све лично било познато... Запис дјелује као лична исповијест човјека растргнутог противурјечношћу друштвених и историјских снага.”³³ На владичин захтјев да главари са Црногорцима одмах почну истрагу, Вук Бориловић и четири брата Мартиновића одбијају владичин предлог. Разлог томе одбијању не лежи у страху или кукавичлуку. Наведени црногорски главари плашили су се да ће их издати рођаци и други Црногорци који су у родбинским везама са потурицама. Свијест да су потурчерњаци њихова браћа, рођаци, пријатељи и комшије – снажна је препрека свакој акцији на покрштавању или протјеривању потуриц. Владичини људи који нијесу били из Цетињског племена (Станиша Велестовац, Вучко Његуш и Марко Дупљанин) први су ударили на цетињске и ћеклићке мулимане и побише их, „који не кћеше доћ да се покрсти код мене”. Истрага није организован чин који би обухватио већи дио Црне Горе и све потурице. Она је ограничена на локалном простору Цетиња, Ћеклића, Дупила (Црмница) и Обода (Ријечка Нахија). Премда је локалног карактера, од великог је значаја. Иако се истрага одиграла на ужем простору, Његош јој је дао универзално значење као судару свјетова добра и зла.

³² Петар I Петровић, *Фреске на камену*, Кратка историја Црне Горе, Титовград стр. 468.

³³ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, стр. 244-245.

Било је немогуће организовати преко ноћи истрагу или прогон свих муслимана из Црне Горе, јер је владика био свјестан да тако нешто није било лако сакрити и брзо завршити. Истрага је један дужи процес којег карактеришу уништење, иселавање или покрштавање потурица. Објективно посматрано, потурчењаци су у каснијој фази односа, на почетку XVIII вијека представљали кочницу ослободилачкој борби Црногораца и зато је истрага била историјска неминовност и нужност. Већина историчара се слажу да је потурица нестало у Црној Гори у доба владике Данила.³⁴

Владика је морао да ломи племенску свијест Црногораца и да их увјери у нужност борбе против муслимана. Уз много труда разбијао је локалну свијест о племенској припадности као примарној „и у црногорско-племеско друштво унио идеју да је вјерско опредјељење исто што и народна припадност... Био је прави племенски аристократ и сањар. Брижљиво је његовао свој углед у земљи. Ниједан црногорски владика прије њега није уживао такав ауторитет.”³⁵

Вићентије Змајевић је 1720. г. оставио изворно свједочанство о припремању истраге. Истиче се да ће Сава Петровић, нови архијереј и помоћник владике Данила, помагати и замјењивати „толико познатог ради самовоље свога управљања владика Цетињског (прим. – владика Данило), који пошто је умрљан људском крвљу, проливином по његовом наређењу и његовим саучесништвом, изгледа да не може вршити црквене обреде.”^{35a} Ван сваке сумње овај извор високе вриједности потврђује да је организатор истраге „умрљан људском крвљу” био нико други него владика Данило Петровић „проливином по његовом наређењу”. Енергични и храбри владика је знао да он први мора да почне са борбом ослободилачком противу Турака и потурица, јер се није смио више спустити на уже њихове вјероломне ријечи. Истрага потурица могла је бити 1707. г. Анализирајући и тумачећи изворе, пред истраживачем као да постоје двије личности владике Данила. Један, који пише и дијелом свједочи Христове заповијести – да сваки пастир треба за своју паству душу положити и умријети, да је најјача Христова заповијест љубав, те да је бискуп которски њему духовни брат и да се владика моли Богу за своје непријатеље. Други, који је неумољиви органи-

³⁴ Глигор Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, Цетиње, 1955. стр. 40.

³⁵ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, стр. 248-249.

^{35a} Исто, стр. 247-248.

затор истраге потурица. У овом суровом времену, које је у знаку сукоба свјетова и вјера, родоначелник Петровића није имао другог избора него да брани православну вјеру хришћанску. Он чува светињу живота и слободе које је Творац дао људима. За историјску науку битно је оно што се десило (догађај, чињеница, појава, процес), а не шта се могло десити (шта би било да је било?). У питању је свјесно и вољно опредјељење прве вјерске и политичке личности Црне Горе на почетку XVIII вијека. У доба владике Данила у Црној Гори је најскупља ријеч Косово, најсветија вјера и најјача слобода!

Дубока је теологија владике Данила. У једном узбурканом времену, у сукобу немилосрдног освајача против бранитеља вјере и имена црногорског, владика ријечју и дјелом свједочи дјелотворност Христовог Јеванђеља, које је свјетлост свијету. Митрополит Црногорско-приморски г. Амфилохије истиче да архивски извори указују да је владика Данило „добро познавао црквени поредак, да је био добар зналац Светог писма и богослужења... Личност Христова и његова наука, закон Божји, покајање и праштање били су основна начела његове проповиједи служења Богу и народу.”³⁶

На питању истраге сукобила се критичка историјска школа на чијем је челу Иларион Руварац, касније Јован Томић са традиционалном школом, коју представља етнолог Јован Ердељановић (теренска истраживања и научна објашњења). Потурица је било у свим црногорским нахијама. У Ђеклићима су живјела муслиманска братства Синановићи, Џаковићи, Рамадановићи и Мухадиновићи, који су се покрстили, а неки муслимани раселили.³⁷ Сви Јабучани су се вратили у православље. У Микулићима је живјело муслиманско братство Мустафићи, на Очинићима бегови Соколовићи и Руцевићи.³⁸ Глигор Станојевић сматра да у питању истраге треба „узети у обзир народно предање... Легенда није била без основа. Она је у основи сачувала суштину историјског збивања.”³⁹ Расправа између двије струје је показала да Црна Гора није могла бити вјечно слободна, како су тврдили присталице романтичарске шко-

³⁶ Митрополит Црногорско-приморски Г. Амфилохије, *Учешће светородне лозе Петровић у животу цркве и народа богословне епохе Петровића*, Зборник – Династија Петровић Његош, I Подгорица 2002. г. стр. 204.

³⁷ Јован Ердељановић, *Стара Црна Гора*, Београд, 1978, стр. 543.

³⁸ Исто, стр. 282.

³⁹ Глигор Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, Цетиње, 1955. стр. 35 и 43.

ле, јер откуд у Црној Гори потурица, ако нема Турака. Историјска стварност је била сурово реална!

Дубоки политички и вјерски сукоб Турака са Црногорцима „довео је до непоштедне вјерске борбе... У овим честим сукобима хришћана са Турцима зачала се и борба против домаћих муслимана, у Црној Гори званих потурица.”⁴⁰ Током XVII вијека Црногорци своју ратничко-ослободилачку енергију троше и исцрпљују учешћем у ратовима против Турске, а на страни Млетачке републике. Прекретница настаје за Црногорце, Херцеговце и Брђане доласком руских представника 1711. г. у Црну Гору. Ступањем Русије у рат против Турске 1710. г. Руски цар Петар I обратио се балканским хришћанским народима. Његови изасланици пуковник Михаило Милорадовић, Херцеговац, и капетан Иван Лукачевић, Подгоричанин, упутили су позив на устанак свим хришћанима, обје вјероисповијести у Србији, Славонији, Македонији, Босни, Херцеговини и Црној Гори. Опште комешање народа осјећало се и прије доласка руских делегата.

У кући владике Данила на Ловћену у јулу 1711. г. тајно су се састали 24 народна првака из Црне Горе и Херцеговине, који су донијели одлуку да ће на први глас о руској побједи одмах напасти Турке. Умножена је грамата цара Петра I и упућена свим Црногорским племенима, Херцеговцима и Брђанима. Долазак Руских званичника био је веома љековит и дјелотворан. У народу је владало силно одушевљење, за борбу противу Турака. Устаници су напали утврђене градове: Гацко, Требиње, Грахово, Никшић и Спуж, али су свугдје одбијени јер нијесу имали артиљерију и направе за рушење бедема и освајање градова. Црногорци су напад на Никшић платили са 50 мртвих и рањених, али и поред губитака показали су велику борбеност и организованост. Касно су владика и Црногорци сазнали да је Русија претрпјела пораз у рату против Турске и невољно потписала мир на Пруту, 12. јула 1711. г.

Турски походи на Црну Гору 1712. и 1714. г.

Јачање руског утицаја у Црној Гори или њено војно присуство на копну и мору, угрожавало је млетачке интересе на Јадрану. Пораз Русије донио је Млетачкој републици олакшање, а обесхрабљени Црногорци су говорили Сави Владиславићу, царевом савјетни-

⁴⁰ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, стр. 244.

ку: „Ако је цар склопио мир са Турцима, убили сте толико несрећних хришћана. С једне стране Турци, а с друге Латини у које немамо повјерења. Кад смо им потребни зову нас и милују, а кад им не требамо препуштају нас Турцима.”⁴¹ С прољећем 1712. г. оживјела су црногорска четовања по Турској земљи. То је био довољан повод да Турци припреме поход на Црну Гору и да је попале, побију народ, сруше манастир, скупе харач, ухвате коловође Михаила Милорадовића и владика Данила и задрже таоце. Ова султанова заповијест морала се беспоговорно извршити. Ахмет-паша је у јулу 1712. г. напао Црну Гору са 20.000 војника, којима су Црногорци пружали жилав отпор, али су Турци почетком августа заузели Цетиње, спалили манастир, цркве и куће. У повлачењу турска је војска трпјела ударце и имала знатне губитке. Од султанових заповијести Турци су успјели да спале и поруше манастир, а владика Данило и Милорадови су са 500 Црногораца успјели да се преко млетачке територије повуку у Херцеговину. Турски војни поход није уплашио и умирио Црногорце.

Народно предање, настало послје турског војевања, истиче да су у боју на Царевом лазу „мртви Турци као лазина лежали”. У питању боја на Царевом лазу сукобила се критичка историјска школа Илариона Руварца и Јована Томића противу традиционалне са етнологом Јованом Ердељановићем. Томићева расправа⁴² покренула је спорења, која су извела неке помаке, истакла значај архивске грађе, али и указала на незаобилазност предања као извора, које је у битном сачувало вјеродостојност догађаја.

Богата је библиографија радова на Царевом лазу. О том значајном догађају пишу од 1835. г. до данас познати књижевници и истраживачи: Димитрије Милаковић, владика Василије Петровић, Иларион Руварац, Сима Милутиновић, Свети Петар Цетињски, Петар II Петровић Његош, Јован Ердељановић, Душан Вуксан, Љубомир Стојановић, Владан Ђорђевић, Владимир Ћоровић, Јоко Вукчевић, Ристо Драгићевић, Ристо Ковијанић, Никола Вукчевић, Глигор Станојевић, Јован Вулетић, Славко Мијушковић, Растислав Петровић, Богумил Храбак, Васко Костић и др.

Иларион Руварац сумња у истинитост боја на Царевом лазу. Исто тако размишља и Јован Томић у прилогу „Турски поход на

⁴¹ Исто, стр. 255.

⁴² Јован Томић, *Турски поход на Црну Гору 1712.* (Глас СКА. ХСВИ), 1920. стр. 154.

Црну Гору 1712. г.” објављен 1920. г. У каснијој расправи са Јованом Ердџановићем, који је понудио убједљиве чињенице у прилог боја на Царевом лазу – измијенио је мишљења. Јован Томић у полемици са Душаном Вуксаном признаје да „...сем Вуксана нико други није могао протумачити као тврдњу да уопште никвог боја никада није било на Царевом лазу”⁴³ Овим је све исправљено. Сви наведени аутори, који су писали о догађају на Царевом лазу, потврђују истинитост догађаја. Све расправе је сабрао Никола Вукчевић у озбиљној студији, закључно са мишљењем Славка Мијушковића.⁴⁴ Ова студија у методолошком погледу обилује са темељитим анализама, полемикама, упоређењима и незаобилазним судовима.

Нигдје у савременим изворима Царев лаз се не спомиње као мјесто борбе. У два писма црногорских главара из 1747. г. и 1749. г. именују се борбе у којима су учествовали Црногорци као млетачки савезници. У оба документа се спомиње и Царев лаз.⁴⁵ Митрополит Василије Петровић унио је у „Цетињски летопис” биљешку о борби на Царевом лазу 1712. г., скоро 50 година послје догађаја. „Ва љето 1712. г. посјекоше Черногорци Турке у Царев лаз но сила турска одоље и дођоше на Цетиње и раскопаше цркву и манастир.”⁴⁶ Савремени извори, које је први објавио Јован Томић у расправи „Питање Царева лаза” Београд, 1933. г. (венетијански и домаћи извори-архиви) користи депеше провидура Пизанија из Пераста, које је овај упутио Венецијанском Сенату од 17. јула до 20. септембра 1712. г. (4 извјештаја са 9 прилога). У њима се нигдје не спомиње Царев лаз! Напријед смо истакли гдје се и када се први пут спомиње Царев лаз. „На основу познатих извора из XVIII вијека у народу је била чувана традиција о трагедији Црне Горе 1712. г. . . Царев лаз није измишљен.”⁴⁷

Према народном предању износи се, понављамо, да су „мртви Турци као лазина лежали”. Етимолошки лазина означава посјечену, раскрчену и оборену шуму. Из овог народног упоређења турске погибије са посјеченом шумом изведен је, скоро 40 година послје боја, географски топоним Царев лаз, који подсећа на пораз турске царевојске. У основи предање потврђује догађај. Ту је неспоразум

⁴³ Јован Томић, *Питање Царева лаза*, СКА, књ. ХСVI, Београд 1933, стр. 46.

⁴⁴ Никола Вукчевић, *Питање боја на Царевом лазу*, Београд 1968. г.

⁴⁵ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, стр. 260.

⁴⁶ Исто, стр. 259; Цетињски летопис, Цетиње 1962. г., 48а.

⁴⁷ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, стр. 261.

и кључ рјешења научног проблема боја на Царевом лазу – сматра аутор овог прилога о владици Данилу. Јован Томић није нашао овај топоним, односно име које је дао народ за мјесто догађаја, јер га није било у изворима из венецијанског архива и то је превагнуло, зато је негирао и сам догађај. У ствари, у извјештају (депеше) генералног провидура Пизанија од 29. јула 1712. г. (нови календар) истиче се да је добио бројна обавјештања „о догађају између Турака и Црногораца који су ту скоро десио између Граца, Ријеке и Бобије” али да се „ништа тачно не може разумјети о слављеној побједи ових последњих...”⁴⁸ Чуди нас да Јован Томић негира догађај, јер управо Царев лаз, иако као топоним касније настао – лежи у наведеном троуглу Граца, Ријеке и Бобије. Значи да је историчар Томић имао неспорну чињеницу о мјесту догађаја гдје се бој водио, али за њега ништа нијесу значила имена три насеља гдје се неспорно водила жестока борба. Познавање географије Ријечке и Љешанске нахије могло му је указати да у том троуглу лежи легендарни Царев лаз. Послије тога кренуле су научне расправе, које су тражиле упориште у изворима, али се према традицији аутори нису односили негаторски, већ су озбиљно и критички испитивали народно предање.

Јован Томић у поменутој расправи „питање Царева лаза” полемиче, истакли смо, са Јованом Ердељановићем и Душаном Вуксаном увиђајући и признајући да се народна традиција о Царевом лазу не може одбацити. Томић прави грешку тврдећи да до Његоша није било традиције о Царевом лазу из 1712. г., заобилазећи тако већ формирано народно предање из средине XVIII вијека о догађају и пјесму „Царев лаз” Петра I Петровића.

Владимир Ћоровић у првим својим радовима о Царевом лазу истиче да је то безначајна борба, ако је уопште и било. Касније изричито истиче значај боја на Царевом лазу. „Дојучерашњи црногорски помагачи, Млечани, незадовољни због њихових веза са Русима, забранише Црногорцима набавку муниције на Приморју и саобраћај преко свог земљишта. С тога се устаници нађоше на великој муци. Њихов покушај да на Цареву лазу зауставе Турску војску није имао успеха.”⁴⁹ Истиче да је турска војска у повратку трпјела губитке и да је Црна Гора „брзо преболела” спремна за нове ослободилачке акције.

⁴⁸ Према расправи „питање Боја на Царевом лазу” од Николе Вукчевића, стр. 106-107.

⁴⁹ Владимир Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933. г., стр. 365.

Никола Вукчевић уочава да „резултати испитивања др Ј. Ердџановића на терену и архивски подаци који су откривени у Млетачком и другим архивима о главним личностима из боја на Царевом лазу, толико се подударају да се заиста мора поставити питање, да ли у оваквим условима традицију као историјску грађу смијемо да толико потцјењујемо.”⁵⁰ Личности које народно предање истиче као познате учеснике боја били су савременици владике Данила. То су: Драшко Поповић, Вукота Мрваљевић, Вук Мићуновић, Вук Мандушић, Вук Раслапчевић, поп Никола „Жутко”, Јанко и Богдан Ђурашковићи. Глигор Станојевић закључује да „иако је Црна Гора приликом Ахмет-пашиног похода страдала, ратоборни дух није се у народу гасио. Народ се осмјелио послје турског повлачења из Црне Горе.”⁵¹

Све сумње у истинитост боја на Царевом лазу одагнао је Славко Мијушковић, који је користио, цитирао и тумачио архивске исправе: писмо генералног провидара Пизанија од 29. јула 1712. г. које је упутио пуковнику которском Јеролиму Бући, потом извјештај Буће упућен венецијанском посланику у Цариграду 17. септембра 1712. г. и један други мало касније.⁵² Повезујући ове прворазредне документе Славко Мијушковић је утврдио да се ради о боју на Царевом лазу 28. јула (нови календар) 1712. г., јер је у питању потпуна просторна и временска подударност.

Новија истраживања потврђују историјски смјер сукоба на Царевом лазу – постојање истинитог догађаја. Растислав Петровић је објавио непознато писмо руског пуковника Михаила Милорадовића упућено Петру Великом 1712. г. „другом Константину, великом и непобједљивом монарху и свијетлом сунцу хришћанском”. Милорадовић извјештава цара да су Црногорци и Херцеговци заратили против Турака чим су примили грамате послате из Русије 1711. г. Наглашава да су ратовали 14 мјесеци и зими и љети, да су запалили неколико турских села, много Турака убили, али су Турци и Руси склопили мир за који Црногорци нијесу знали (Прут, 1712. г.). Задражава се на походу Турака на Цетиње. „Манастир и куће и ћелие владике Данила... раскопаше и све куће ришћанске што су на Цетињу попалише и раскопаше”. У извјештају се наводи да је Турски

⁵⁰ Никола Вукчевић, *Питање боја на Царевом лазу*, стр. 23-24.

⁵¹ Глигор Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, Цетиње 1955. г. стр. 98.

⁵² Славко Мијушковић, *Догађаји у Црној Гори 1711-1714. г.*, Историјски записи, XI, свеска 1-2, Цетиње, 1955. стр. 197-199.

мир био лажан, али „побисмо и исекосмо турака хиљада 8 и 3 паше погибоше и сћерасмо Турке у Лешкополе под Подгорицу...”⁵³ У овом извјештају подудара се вријеме и простор са догађајем на Царевом лазу. Ратовање дуго 14 мјесеци и тјерање Турака до Љешкопоља, које се налази на 5-6 km удаљености од Царева лаза – свједочи о самом догађају из јула 1712. на Царевом лазу. У питању је повратак Турака са Цетиња, напад Црногораца на њих и сатирање све до Љешкопоља. Турци су морали проћи преко Царева лаза да би дошли до Љешкопоља, јер је то био најкраћи и најлакши пут до љешкопољске равнице. Број од 8.000 погинулих Турака је преувеличан, али то претјеривање је политичке природе – да се великом руском цару прикаже снага Црногораца као руских савезника, одушевљених Петром Великим, спремни на највеће подухвате.

Богумил Храбак констатује да „у наступу од Подгорице према Цетињу, по свој прилици догодио се толико оспоравани окршај на уском простору Царевог лаза.”⁵⁴ Послије свих расправа које трају више од једног столећа смирило се трусно научно тле Царева лаза. Са сигурношћу можемо закључити да се на простору „између Граца, Ријеке и Бобије” десио ратни земљотрес 28. јула 1712. г. на Царевом лазу!

Научни скуп који је одржан 27. јула 2002. г. у Митрополији црногорско-приморској на Цетињу на тему „Царев лаз у историји, књижевности и предању” проширио је и продубио сазнања о овом великом историјском догађају. Потврдио је научно сагласје о вјеродостојности борбе на Царевом лазу. Објављивање Зборника доприноси објективном и критичком сагледавању сукоба Црногораца и Турака 1712. г.

Већина истраживача се слаже да се Црна Гора послвије Царева лаза 1712. г. полако прибира, дух отпора поништава клонуће, сабирају се народне снаге за обнову и одбрану Црне Горе. Црногорци су током цијеле 1713. г. појачали упаде чета у турску територију и стално исцрпљивали, ратнички и економски, непријатеља. Повика и тужбе на Црногорце покренуше Турску да војно казни Црну Гору. Војску је предводио босански Нуман-паша Ћуприлић, енергичан запоједник, који је предводио 30.000 људи. Послије дужих припрема напад је почео у октобру 1714. г. Нека црногорска племена су прихватила турске услове (харач, таоци, расељавање), друга су се колебала

⁵³ Растислав Петровић, *Односи Русије са Црном Гором у XVIII веку – трагом докумената*, Београд 1998. г. стр. 16.

⁵⁴ Лист „Побједа” од 01. VI 2003. г., стр. 22, научни фелтон – изводи из књиге Богумила Храбака *Подгорица до почетка 19. вијека*.

а Катунска нахија је била одлучан отпор. Послије двије године Турци су поново дошли на Цетиње, освојили Његуше и Чево. Владика Данило се морао склонити у Боку, а 500 храбрих Црногораца повукло се у неприступачне планине не признајући турску силу. Ћуприлић паша је на превару као силник побио 37 црногорских главара, који су се предали на ријеч и тврду вјеру. На захтјев Турске, Млетачка република затворила је границе према Црној Гори, што је убрзало слом Црногораца. Турци су „све што им је пало шака, без обзира на узраст и пол, немилосрдно сасјекли.”⁵⁵ Једна група Црногораца, која се била склонила испод планине Ставор у Катунској нахији, такође је, на превару доведена и посјечена. Међу њима је био славни Вук Мандушић који је своје сину пред погубљењем казао да се држи како се држе Црногорци и да то кратко траје. Посјечен је и Вук Мандушић. Такву несрећу и покољ Црна Гора није видјела, ни раније ни касније. Озринићи, Цуце, Бјелице, Теклићи и Његуши су попаљени и савњени са земљом. Око 3.000 заробљених Црногораца заједно са женама и дјецом расељени су на Гласинац и околину (Босна). Црногорски разур је упоређиван са разуром Јерусалима. Походима на Црну Гору 1712, 1714. „почиње борба на живот и смрт између Црногораца и Турака која ће трајати два вијека.”⁵⁶ Остало је записано да Ћуприлић као целат „похара Црну Гору и пороби и посече и домове християнске попали и цркве разруши.”⁵⁷ Ужас!

Крајем 1714. г. владика Данило отпутовао је из Беча за Петровград. Слика похаре и плача нејачи потресала га је читавим путем. У Русији је боравио неколико мјесеци, гдје га је примио лично цар Петар I, који је био одушевљен личношћу владике Данила. Из Русије је донио велику помоћ за главаре, народ и цркву. Сума је износила 13.400 рубаља. Добио је и двије царске грамате које су учврстиле руско-црногорско пријатељство и братство. Цетињски манастир је добио сталну помоћ од 500 рубаља годишње. Све је то имало морални, вјерски, политички и економски значај. Црна Гора је „у свим плановима руске политике на Балкану до краја XVIII вијека имала прву улогу”.⁵⁸ Владика Данило је напустио Русију у јуну 1715. г., а у Црну Гору је стигао априла 1716. г. Земљу и народ затекао је у црнини и очају. Владика последије тога пише канцелару Го-

⁵⁵ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, стр. 265.

⁵⁶ Исто, стр. 265.

⁵⁷ Владимир Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд, 1933. стр. 37.

⁵⁸ *Историја Црне Горе*, књ. III, Том I, стр. 269.

ловкину: „Све је разорено, растјерано и мачу предано, у ропство одведено, а неки мали остатак у гору је остао и спасио се.”⁵⁹

Народ га је дочекао с радошћу и поштовањем. О том злом времену владика се жали у писму Јовану Пушкару (13. 12. 1714. г.) још док је био у Бечу. „Знамо да смо ми са сваке рати пострадали, а сада највише.”⁶⁰ Све је спржено и побијено, али бунтовни дух је сачуван.

Историчари, етнологзи, теолози и остали истраживачи, који су се бавили проучавањем крвавих турских похода на Црну Гору 1712. и 1714. г. слажу се да су ови историјски потреси остали сачувани у свијести генерација, забиљежени у архивским списима, изложени у студијама и књижевним дјелима. Послије другог похода 1714. г. Црногорци су опстали, иако би неко други на њиховом мјесту све то тешко издржао или нестао. Каква су то била вучја времена указује чињеница да су Млечани, због русофилске политике владике Данила, сковали завјери противу њега. „Они су 1717. г. били чак донијели одлуку да га отрују.”⁶¹ Кад се сретну и загрле болести, суша, глад и ратови долазило је у периферним крајевима Црне Горе до турчења и католичења, штетних појава које су водиле промјени националној припадности и вјере, а у наредним генерацијама потпуно се мијењала етничка слика народа. Та давна „етничка чишћења Црногораца дуж граница бивала су и генетски веома опасна јер су их изводили војници из Мале и Средње Азије, подстрекавани од званичне турске политике.”⁶²

Владика Данило се није мирио са постојећим стањем. Хоће са Црногорцима да обнови и поврати оно што је изгубљено 1499. г. Црна Гора се морала одбранити од свакојакних насртаја и удара са сваке стране. Владика Данило је хришћанском поуком и поруком, својим личним дјелом и примјером ударио темељ Црној Гори као моралној тврђави. Смиљана Ђуровић анализира доба и дјело владике Данила и осталих Петровића са становишта филозофије историје. Њени судови су смјели, утемељени и оригинални. Цитирамо: „Због дугог владања атеизма у 20. веку није довољно уочен значај установљавања црногорске теократије за формирање многовековне црногорске државе као и њене важности у одбрани хришћанске цивили-

⁵⁹ Исто, стр. 269.

⁶⁰ Зборник докумената из историје Црне Горе, стр. 37.

⁶¹ Владимир Ђуровић, *Историја Срба*, VI издање, Ниш, 2001. г. стр. 474.

⁶² Велимировић Здравко, *Доприноси владалаца Петровића Његоша изградњи Црногорске моралне личности*, Зборник – Династија Петровић Његош, II, Подгорица, 2002. г., стр. 378.

зације на Југоистоку Европе, а тиме Европе уопште. Црногорска теократија је и та која је инаугурисала националну државу Црногораца новог века.”⁶³ Овај закључак упућује на историјску мисију и значај Црногорско-приморске митрополије у настајању црногорске државе. С. Ђуровић развија мисао о дубини историје, трајања и опстајања Црногораца у дугом ритму историјског хода. Истиче да је црногорска теократија пружила „значајан њен удео и у очувању аутентичног српског народног бића у Црној Гори од 17. до 20. века. Народа, који је еминентно православни на југоистоку Европе на граници према исламској цивилизацији. Овде се одвија борба на смрт и живот између две космогонијске парадигме.”⁶⁴ Она закључује, основано на теологији и историјском ходу, слjedeће: „Црногорска теократија подразумева византијско хришћанско наслеђе, а византијско наслеђе носи у себи есхатолошку поруку.”⁶⁵ Овај аутор доприноси цјеловитом сагледавању доба владике Данила, који је обједионио духовни и свјетовни закон, указује на улогу сила историје.

Остали дио владавине Данило Петровић је провео без потреса и ратова.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Ахмет-пашин поход и поход Нуман-паше Ђуприлића на Црну Гору показали су да су Црногорци потврдили умјеће и спремност да воде фронтални рат и герилске борбе.

Царев лаз је историјска чињеница и народно предање. Ђуприлићев крвави поход излио је слепило силе азијатског мрака. Црногорци нијесу били морално поражени! Из пепелишта Царева лаза и спржене Катунске нахије разгорјела се „борба непрестана”. Косовска жртва и завјет у подловћенском збјегу представљају подстицајну идеју одбране и борбе владике Данила и Црногораца. Од 1711. г. првосвештеник увиђа и исказује да ослобођење српског народа, Грка и Бугара и обнова њихове државности буде под скиптром руског цара. Ову визију носи до краја живота.

Током владавине није владика Данило имао другог средства принуде сем „глагол Божи”, како је то често истицао. Црногорци су се

⁶³ Смиљана Ђуровић, *У бити разумијевања историографије лозе Петровић Његош је филозофија историје*, Зборник – Династија Петровић Његош, I, стр. 186-187.

⁶⁴ Исто, стр. 188.

⁶⁵ Исто, стр. 192.

плашили његових клетви. Током мирних периода владавине мирио је завађена братства и племена, обилазио народ и учвршћивао јединство. Идеју слободне Црне Горе упорно је подстицао, а идеју државности остваривао у неким облицима организације. Владика је активно припремао организацију војне управе ради заштите земље и постојећег реда и поретка. У априлу 1718. г. спремао се на пут за Венецију од које је очекивао подршку за пројекат друштвеног уређења Црне Горе. Генерални провидур га је вратио из Сплита! На иницијативу владике Данила народни Збор изабрао је црногорски земаљски суд од 12 чланова чија је обавеза била да суди међу племенским сукобима на темељу обичајног права. Борба против крвне освете добила је високо мјесто у дјелатном чину владике Данила и првог суда. Идеју формирања Земаљског суда у Црној Гори владика Данило више није напуштао. Овакав суд је требао да буде супротстављен племенској подвојености и другим облицима анархије. Владика Данило пружа помоћ на учвршћењу јединства црногорских племена и стварању првих органа управе, отвара Црногорцима широке видике.

У доба владавине родоначелника Петровића догађаји су изострили једно повољније стање за Црну Гору. Турци су и даље Црну Гору сматрали дијелом своје земље, али фактичку власт у њој нису имали! Својим радом и престижом високо је подигао углед династије Петровића и шире.

Много је допринио да заживи слободарска и борбена свијест Црногораца. Једна рука на ханцару, друга на челу да се што боље осмотри и види сјутрашњица. Владика Данило увео је Црногорце у систем моралног поретка, чојства, слободарства и највећих вриједности и светиња живота. Он и Црногорци нијесу злоупотребили слободу дату од Бога, већ су је искористили за одбрану од Турака.

У рвању са злом Црногорци су раскидали освајачке ланце и размицали азијатским мрак. Владика и Црногорци издржали су све жестоке ударе и опстали су уз велике жртве, јер су били дубоко учвршћени у православној вјери хришћанској и идеји ослобођења. Остали су господари својих живота и своје будућности.

На почетку XVIII вијека је митрополит Данило, а на његовом крају митрополит Петар I. Оно што је започео владика Данило 1711. г. и даље, завршио је Св. Петар 1796. г. На темељима Црне Горе из доба Данила Петровића, Св. Петар је учврстио црногорску државу. Два горостаса црногорске историје у једном вијеку!

Др Владимир ЙОВИЧЕВИЧ

ВЛАДЫКА ДАНИЛО – ПРОВИДЕЦ
СВОБОДЫ И ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Резюме

Царская тропа является историческим фактом, и народное предание о кровавом походе паши Чуприлича вылилось в призрачность силы азиатского мрака. Черногорцы не были побеждены морально. На пепелище Царской тропы и сожженной Катунской нахии разгорелась „беспрестанная борьба”.

Во время своего правления у Владыки Данило не было других средств воздействия на людей, кроме „слова Божьего”, и это часто имело воздействие, поскольку черногорцы боялись его проклятий.

В мирное время своего правления он примирял враждующие братства и племена, обходил народ и укреплял единство. Идею свободной Черногории он упорно продвигал в жизнь, а идею государственности осуществлял в форме организованного управления. Владыка активно создавал органы военной организации в целях защиты земли и существующих устоев и порядка.

По инициативе Владыки Данила народный Сбор избрал черногорский земельный суд из 12 человек, задачей которого было решение племенных конфликтов на основе обычного права.

Борьба против кровной мести играла большую роль в деятельности Владыки Данила и первого суда. Идею создания Земельного суда в Черногории владыка Данило уже никогда не оставлял. Такой суд должен был стать препятствием племенной раздробленности и другим видам беззакония. Владыка Данило оказывал помощь укреплению единства черногорских племен и созданию первых органов управления, открывая при этом Черногорцам большие перспективы.

Он внес большой вклад в формирование свободного и освободительного сознания Черногорцев. Одна рука на кинжале, другая на лбу для лучшего осознания и видения завтрашнего дня. Владыка Данило ввел в сознании Черногорцев принципы моральных устоев, человечности, свободолюбия и самых больших ценностей и святынь. Он и Черногорцы не злоупотребляли свободой данной им Богом и только использовали ее в защите от Турок.

В борьбе с турецким злом Черногорцы разрывали цепи поработителей и развеяли азиатский мрак. Владыка и Черногорцы выдержали все жестокие удары и прошли через большие потери, потому что были глубоко укреплены христианской православной верой, идеей освобождения и остались хозяевами своей жизни и своего будущего.